International Journal of Sanskrit Research 2019; 5(4): 92-93

International Journal of Sanskrit Research

अनन्ता

ISSN: 2394-7519
IJSR 2019; 5(4): 92-93
© 2019 IJSR
www.anantaajournal.com
Received: 26-05-2019
Accepted: 28-06-2019

डा. वेङ्कटरमणभट्टः
सहायकाचार्यः, शिक्षाशास्त्रविभागः
राजीवगान्धीपरिसरः, शृङ्गेरी,
कर्नाटक, भारत

Correspondence
डा. वेङ्कटरमणभट्टः
सहायकाचार्यः, शिक्षाशास्त्रविभागः
राजीवगान्धीपरिसरः, शृङ्गेरी,
कर्नाटक, भारत

संस्कृतस्तय वैज्ञानिकत्त्वम्

डॉ. वेङ्कटरमणभट्टः

सारांश
सर्वासां भाषाणां मातृस्वरूपा इयं संस्कृतभाषा विद्यते। अत्यन्तं वैज्ञानिकदृष्ट्या इयं भाषा शोशुभ्यते। विशिष्टं ज्ञानं विज्ञानमिति उक्तत्वात् भाषायामस्यां वैज्ञानिकतत्त्वानि, वैज्ञानिकसूत्राणि, वैज्ञानिकप्रयोगाः, वैज्ञानिकसिद्धान्ताः इत्यादिबहवो हि अंशाः अन्तर्भवन्ति।

कुटशब्दः मन्द्रेषमोर्जम्, कर्तृ–कर्म–क्रियापदम्, अर्थव्यत्ययः, परिवृत्तिम्, प्रकृतिप्रत्ययाः, तत्त्वशास्त्रम्, छन्दः, खगोलविज्ञानम्, आत्मा इत्यादयः

प्रस्तावना
अस्मिन् वैज्ञानिकयुगे सर्वेऽपि विषयाः वैज्ञानिकाधारेणैव उपस्थापिताः भवेयुः। सिद्धान्तिताः विषयाः प्रयोगेण समर्थनीयाः। अस्मिन् लेखने सर्वे विषयाः तद्वदेव समर्थिताः सन्ति। संस्कृतभाषायाः शब्दसम्पत्तिः अर्थसम्पत्तिश्च विपुला वरीवर्ती। शब्दचमत्कारः भाषायामस्यां महान् विद्यते। अर्थचमत्कृतिरपि गभीरा वर्वर्ति। शब्दार्थयोर्मण्ध्पदकमगणेजउसये वर्तमानः सम्बन्धः अपि घनिष्ठः वर्तते। द्वयोः साम्यं सर्वत्र वयम् अवलोकयितुं शक्नुमः।

Objectives: अस्य लेखनस्य इदं परमम् उद्देश्यं वर्तते यत् अस्यां भाषायां विद्यमानं समग्रमपि वैज्ञानिकतत्त्वं सर्वे लोकाः अवगन्तुं शक्नुयुः। वैज्ञानिकांशानां प्रतिपादनं सर्वैः बोद्धुं शक्यम् ।

Methods: बहूनां ग्रन्थानां समवलोकनं कृत्वा सर्वेक्षणविधिना अयं विषयः प्रतिपादितः। वर्णनात्मकविधिरपि समाश्रितः वर्तते।
देवीं वाचमजनयन्त देवाः। तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति। सा नो मन्द्रेषमूर्जं दुहाना धेनुर्वागस्मानुपसुष्टुतैतु इति देवीसूक्तम् ।‚संस्कृतं नाम दैवी वाक् अन्वाख्याता महर्षिभिः'। इयं हि भाषा माण्ध्पदकमगणेजउसवी साण्ध्पदकमगणेजउसवी शुद्धा स्पष्टा च विद्यते। संस्कृतं वैज्ञानिकी भाषा वर्वर्ति। संस्कृते विज्ञानं वरीवर्ति। विशिष्टं ज्ञानं विज्ञानमिति व्यपदिश्यते। Systematic study of the Knowledge is called science- यः भाषाममुमधीते, यः भाषामाण्ध्पदकमगणेजउसयमेनानेन विषयान् समधीते अवश्यं ज्ञानी भवति सः। भाषाया अस्याः प्रभावेण यदि सः अन्विष्यति आविष्करोति वा अभिनवं किमपि सोऽवश्यं विज्ञानीपदवाच्यः भवति।
वैज्ञानिकी भाषेयं संस्कृतम् इत्यस्य लौकिकम् उदाहरणं प्रयच्छामि। रामः विद्यालयं गच्छति इति वाक्यम्। आङ्लभाषायां Rama goes to a school इति अनुवादः एतस्य वाक्यस्य। उभयत्रापि कर्तृकर्मक्रियापदं वर्तते। विपरीतक्रमेण पदानां स्थापनं क्रियते चेदपि अर्थव्यत्ययो न भवति। यथा - विद्यालयं गच्छति रामः। विद्यालयं रामः गच्छति। रामः गच्छति विद्यालयम् । एतेष्वपि वाक्येषु समानः अर्थः। आङ्ग्लभाषायां यदि विपरीतक्रमेण पदानां व्यवस्थापनं क्रियते चेत् महान् अर्थव्यत्ययो जायते। Example - School goes to a Rama इति कदापि न भवति। अत्र भाषेयं शब्दानां परिवृत्तिं न सहते। Therefore Sanskrit is the flexible language- It is a scientific language- It is most suitable language for the computer- संस्कृतभाषा शब्दानां परिवृत्तिं सहते। यतः अत्र प्रकृतिप्रत्ययाः विचार्यन्ते।
ऋचोयजूंषिसामानिचाथर्वाणि त इमे चत्वारो वेदाः। वेदो नाम ज्ञानराशिः। वेदेषु दर्शनम्, आण्ध्पदकमगणेजउसयात्मिकता, योगः, धर्मः, वाणिज्यम्, विज्ञानं, क्रियाः, कलाः, संस्कृतिः, सङ्गीतं, नृत्यं, व्याकरणम्, उच्चारणम्, छन्दः, ज्यौतिषम्, खगोळविज्ञानं, शल्यचिकित्सा, तत्वशास्त्रं, न्यायशास्त्रं, वैद्यकीयशास्त्रं, प्रविधिशास्त्रमित्यादि बहवो विषयाः प्रतिपादितास्सन्ति। सङ्गीतस्य मूलं सामवेदः।

यथा दृ सप्तस्वरस्समस्तं यो जगदेतच्चराचरम् ।
सञ्जीवयति विश्वात्मा स मे विष्णुः प्रसीदतु ॥ ॐ नमः सामवेदाय ॥

इति सप्तस्वराः स रि ग म प द नि सामवेदे एव प्रादुर्भूताः। लङ्काधीशः रावणोऽपि सङ्गीतमयेन रुद्रपारायणेन भगवन्तं शिवं साक्षात्कृतवान् ।

मयूरचातकच्छागक्रौञ्चकोकिलदर्दुराः।
गजश्च सप्त षड्जादीन्क्रमादुच्चारयन्त्यमी ॥ इति
सप्तस्वराणामुच्चारयितारः पशुपक्षिणः इति प्राणिशास्त्रे उल्लिखितम्
आत्मा विवक्षमाणोऽयं मनः प्रेरयते मनः।
देहस्थं वह्निमाहन्ति स प्रेरयति मारुतम् ॥
ब्रह्मगन्थिस्थितः सोऽथ क्रमादूर्ध्वपथे चरन् ।
नाभिहृत्कण्ठमूर्धास्येष्वाविर्भावयति ध्वनिम् ॥

न्यायशास्त्रे काचित् प्रक्रिया वर्तते - आत्मा मनसा संयुज्यते। मन इन्द्रियेण। इन्द्रियमर्थेन। ततः प्रत्यक्षमुत्पद्यते। इन्द्रियार्थसन्निकर्षजन्यं ज्ञानं प्रत्यक्षम। प्रत्यक्षं नाम ज्ञानमिति भावः। अत्र आत्ममनसोः संयोगः मन इन्द्रिययोः संयोगश्चेति प्रक्रिया। आत्मा मनः प्रेरयति। मनः इन्द्रियं प्रेरयति। अत्र बुद्धिः सारथिः। एतादृशीप्रेरणरूपप्रक्रियया बुद्धिः प्रवर्तते । मनसः प्रेरणया इन्द्रियाणि तत्तत् कर्मसु आत्मानं व्यापारयन्ति। तत्तत् इन्द्रियगतं ज्ञानं चावाप्नुवन्ति। त्वचा त्वगिन्द्रियजन्यं ज्ञानं लभ्यते। स्पार्षज्ञानम् इति कथयामो वयम् । श्रोत्रेन्द्रियाभ्यां श्रवणेन्द्रियजन्यं ज्ञानं प्राप्यते। दर्शनेन्द्रियजन्यं ज्ञानं नेत्राभ्यां जायते। रसनेन्द्रियजन्यं ज्ञानं रसनेन्द्रियेण प्राप्यते। वासनाजन्यं ज्ञानं नासिकया जायते। सव्रत्रात्र अन्तःक्रियाः जायन्ते। (Interaction इति पदेन व्यपदिश्यते) अन्तः क्रियाः अन्तरा सम्प्रेषणमेव नोत्पद्यते। इदं सर्वमपि वैज्ञानिकमेव भवति। संस्कृतेन विज्ञानं प्रतिष्ठितम् । संस्कृते विज्ञानं प्रतिष्ठितम् । सर्वेषामपि आधुनिकविज्ञानानां मूलं स्रोतः संस्कृतम् । प्रयोगद्वारा सिद्धान्तः विज्ञाने उपस्थाप्यते।

अस्माकम् आर्षपरम्परायां कानिचन उदाहरणानि अवलोकयामः। गृह्यसूत्रेषु गर्भादानादि षोडषसंस्काराः प्रतिपादिताः वर्तन्ते। तत्र कर्णवेधनसंस्कारोऽपि अन्यतमः। बालकस्य कर्णयोः रन्ध्रं कृत्वा स्वर्णाद्याभरणेन तं विभूषयन्ति। आपाततः इदं प्रतीयते यत् मम पुत्रो आभरणेन सुन्दरो दृश्यताम् लोकमानसेषु इति। परमत्र वैज्ञानिकं कारणं भिन्नमेवास्ति। कश्चन नरविशेषः कर्णाभ्यां मस्तिष्के सम्बन्धं स्थापयति। कर्णयोः रन्ध्रीकरणवेलायां तं नरविशेषं विच्छिद्य गच्छति सः रन्ध्रः। वेदनया क्रन्दति बालकः। तदानीं सः नरविशेषः जागरितः तिष्ठति। अग्रे सः प्रतिभाशाली बालकः जायते। बुद्धिः तस्य बालकस्य विचक्षणा सञ्जायते इति आर्षपरम्परायां लिखितः अंशः।

देवालयेषु पूजानन्तरं तीर्थवितरणं कुर्वन्ति। गृहेष्वपि प्रत्यहं अभिषेकपुरस्सरं देवपूजां कृत्वा अन्ते तीर्थस्य पानं सम्प्रदायानुसारं क्रियते। जनाः मन्वते यत् तीर्थः जलमिति। तस्य सेवनेन को वा लाभः ? परं तीर्थस्य लक्षणानि इत्थं प्रोक्तानि सन्ति यत् -

उदकं चन्दनं चक्रं शङ्खञ्च तुलसीदलम् ।
घण्टा पुरुषसूक्तञ्च ताम्रपात्रमथाष्टमम् ॥
शालग्रामशिला चौव नवभिस्तीर्थमुच्यते ॥

आयुर्वेदे तु तुलसीचन्दनादिकं औषधरूपेण प्रतिपादितम् । एतादृशलक्षणोपेततीर्थस्वीकारेण इन्द्रियजयः सिध्यति। मनसः नियन्त्रणं शक्यते। प्रत्यहं तीर्थसेवनेन छात्राः अध्ययने रुचिमन्तः अवलोक्यन्ते।

रामायणे पुष्पकविमानस्य उपयोगः रावणेन कृतः। रामायणकालेष्वेव वैमानिकशास्त्रस्योद्गमः चेत् वैमानिकं शास्त्रम् तदानीमेवासीदिति अद्भुतं वयं कल्पयितुं शक्नुमः। अभिज्ञानशाकुन्तले पर्यावरणविज्ञानस्य विषये महान् उल्लेखः दरीदृशीति। तपोधनाः आश्रमवासिनः होमादीन् कारं कारं विशिष्टं तेजः अवाप्नुवन् । होमेन निर्गतः धूमः समग्रं पर्यावरणं सन्तोलयति। पर्यावरणे विद्यमानाः विषजन्तवः होमधूमेन म्रियन्ते। अतः संस्कृतेन विज्ञानम् । संस्कृते विज्ञानं प्रभूतमस्ति।

Conclusion: अस्माकं शास्त्रेषु, पुराणेषु, उपनिषत्सु, वेदेषु, काव्येषु, महाकाव्येषु च कृत्स्नाः विषयाः वैज्ञानिकरीत्या प्रतिपादिताः सन्ति। सत्स्वपि बहुषु संस्कृतविद्वत्सु केषाञ्चिदेव ज्ञानसत्त्वात् वैज्ञानिकविषयाणां ज्ञानं प्रतीयते। केचन संस्कृतज्ञाः संस्कृतज्ञानाभावात् तान् विषयान् अभिज्ञातुं न क्षमन्ते। मया अत्र दिङ्मात्रं प्रदर्शितं वर्तते।

सन्दर्भ

1. भट् शेषगिरि, साकेत प्रकाशन, गुञ्जगोडु, मन्त्रमन्दारः 2002 वर्षम्
2. भट् शेषगिरि, साकेत प्रकाशन, गुञ्जगोडु, नित्यार्चनम् 2000 वर्षम्
3. मिश्रा रमाकान्त, चिरन्तन प्रकाशन, शैक्षिकप्रविधिः 2004 वषम्
4. उडुप ए. पि. सच्चिदानन्दः, गौरी प्रकाशन, शृङ्गेरी, शिक्षायाः सामाजिकाधारः 2003 वर्षम्